

Sõjajärgse elukäigu ja repressioonide mõju: soomepoiste elulemuse analüüs 1945–2016

Lauri Leppik, Allan Puur*

Tosin aastat tagasi Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riikliku Komisjoni töö tulemusena koostatud „Valge raamatu“ inimkaotuste peatükis nentis Aigi Rahi-Tamm, et paljud Teise maailmasõja järgsete rahvastikukaotuste kohta käivad arvandmed on hinnangulised ja täpsemaid andmeid nende kohta veel ei ole, sest „suurtesse inimrühmadesse puutuvate andmebaaside koostamine alles kestab“.¹ Rohkem kui veerand sajandi jooksul on Eesti Represseeritute Registri Büroo eestvõttel tehtud suur töö represseeritud isikute nimekirjade koostamisel.² Repressioonide ulatust kirjeldavate tööde kõrval on seni siiski vähe teada, kas ja millist pikaajalist mõju avaldas repressioonide kogemine. Selliste mõjude empiiriline uurimine eeldab hea kvaliteediga pikaajalist jälgimisandmestikku, mis ulatuks tagasi Teise maailmasõja eelsesse, aegsesse ja järgsesse perioodi.

Käesolev artikkel teeb sammu repressioonide mõju analüüsi vallas soomepoiste ehk Teise maailmasõja ajal Soome armees teeninud Eesti vabatahtlike näitel. Ehkki soomepoiste osatähtsus kõigi represseeritud isikute nimekirjadesse kantute hulgas on väike, on nende näol tegemist ehk seni kõige põhjalikumalt kirjeldatud elulooliste andmetega Teises maailmasõjas osalenud ja selle järelmitest mõjutatud rühmaga. See andmestik on sündinud tänu soomepoiste organisatsioonide ja ajaloolaste pikaajalisele andmekogumistööle.

Siinses analüüsis kasutame 2015. aastal Peep Pillaku ja Heini Vilbiksi koostatud soomepoiste elulugude raamatu andmeid. Raamatu eessõna lõpus märgib Peep Pillak, et eluluguderaamatu koostamisega ei ole soomepoiste temaatika veel kaugeltki ammendunud, vaid „pigem on tehtu aluseks edaspidistele süvauuringutele“.³ Rahvastikuteadlastele pakub selline elulooline andmestik ainulaadseid uurimisvõimalusi, sest lisaks demograafilistele põhiandmetele, nagu sünd ja surm, kirjeldab see enam kui 3300 soomepoisi elukäiku rohkem kui 70 aasta ajaskaalal. Seejuures muudab soomepoiste rühma analüütilisest seisukohast eriliseks asjaolu, et nende sõjajärgsed elukäigud kujunesid väga erinevaks – nende seas on nii Eestisse jäänuid kui ka Läände põgenenuid, nii represseeritud kui ka repressioonidest pääsenuid. See loob naturaalse eksperimendi laadse olukorra, kus saame jälgida sõjajärgse elukäigu mõju reaalses elus kujunenud selgepiiriliste võrdlusrühmade abil. Sünni- ja surmaandmed koos elukäigu andmetega lubavad püstitada mitmeid huvitavaid uurimisküsimusi, millest intrigeerivaim on küsimus: millised on erinevused eluea pikkuses Läände põgenenute, represseeritute ja

* Lauri Leppik (1964), PhD, Tallinna Ülikooli demograafia keskuse vanemteadur, leppik@tlu.ee; Allan Puur (1963), PhD, Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi professor ja Eesti demograafikeskuse juhtivateadur, puur@tlu.ee

¹ A. Rahi-Tamm. Inimkaotused. – Valge raamat. Eesti rahva kaotustest okupatsioonide läbi 1940–1991. Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riiklik Komisjon. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 2005, lk. 23–42.

² Aastatel 1996–2016 on ilmunud 12 represseeritud isikute registri raamatut.

³ P. Pillak. Soomepoisid ehk Soome sõjaväes II maailmasõja aastatel teeninud eestlased ja Eesti vabatahtlikud. – P. Pillak, H. Vilbiks (koostajad). Soomepoiste elulood. Soome sõjaväes II maailmasõja aastatel teeninud eestlased ja Eesti vabatahtlikud. Grenader, Tallinn, 2015, lk. 20.

nõukogude oludes Eestis elanute vahel? Kui palju eluaastaid keskmiselt repressioonide ja režiimi tõttu kaotati?

Soomepoiste sõjajärgse elukäigu ja repressioonide mõju kirjeldamisel kasutame elulemuse mõistet,⁴ võttes kesketeks indikaatoriteks keskmise surmavanuse ja elusolijate osatähtsuse sõja üleelanute hulgas.

Sissejuhatava osa järel annab artikkel lühikese ülevaate varasematest, teistes riikides tehtud uurimustest sõjaveteranide elulemuse alal, seejärel kirjeldame soomepoiste rühma ja kasutatud andmestikku, võrdleme erineva sõjajärgse elukäiguga soomepoiste alarühmi valitud sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes ning esitame soomepoiste elulemuse analüüsi tulemused. Lisana on ühe arhiividokumendi põhjal kirjeldatud üht soomepoiste represseerimise juhtumit.

Veteranide elulemuse uurimisest

Käesoleva soomepoiste analüüsi võib tinglikult paigutada sõjaveteranide elulemuse ja tervise seisundit käsitlevate uurimuste konteksti. Selliste uurimuste üldiseks lähtekohaks on arusaam, mille kohaselt sõjaoludes saadud negatiivne kogemus võib avaldada aastaid pärast riskitegurite otsese mõju lakkamist ning põhjustada sõjas osalenute halvemat füüsilist ja vaimset tervist võrreldes sõjakogemuseta rahvastikuosaga.⁵ Teisalt on kirjanduses tähelepanu juhitud ka teistlaadse toimega mehhanismile. Selleks on suurem selektiivsus, mis hakkab üleelanute hulgast eemaldama kõigepealt teistest rohkem kannatada saanud (nt. sõjas haavata ja vigastada saanud) ja bioloogiliste eelduste tõttu nõrgema tervisega indiviide. Nüüsguse suunatud valiku tulemusena võib rühmade erinevus elulemusnäitajates järk-järgult väheneda kuni selle jälgede täieliku kadumiseni.⁶

Kirjeldatud mehhanismide toimimine aitab mõista, miks veteranide elulemuse empiirilised analüüsid on andnud vastukäivaid tulemusi. Näiteks on mitmed autorid Ameerika Ühendriikides täheldanud Teises maailmasõjas, Korea sõjas ja Vietnami sõjas osalenute suuremat suremust võrreldes mitteveteranidega mitme kümnendi vältel pärast teenistusest lahkumist.⁷ Ka Hollandi kohta on leitud, et sõja ajal kogetud tugev stress seostub suurenenud surmariskiga kuni vanema eani välja.⁸ Seevastu aastatel 1939–1944 Soome armeesse mobiliseeritud meeste elulemuse analüüs näitas, et sõjast osavõtnud soomlaste suremus oli esimestel sõjajärgsetel aastatel küll suurem kui järgnevatel, mobilisatsioonist kõrvale jäänud kohortidel, ent sõja pikemaajalist mõju mobilisatsiooni alla kuulunud põlvkondade suremusnäitajates ei ilmnenud.⁹ Alates 1950. aastate algusest ei erinenud sõjast osa võtnud kohortide

⁴ Elulemuse mõiste kasutamist üleelamise ja ellujäämuse tähenduses on soovitanud Mati Rahu, vt. M. Rahu. Epidemioloogiakeel: 45 aasta rännak. – Akadeemia 2013, nr. 9, lk. 1633–1635.

⁵ B. S. Levy, V. W. Sidel. Health effects of combat: A life course perspective. – Annual Review of Public Health 2009, vol. 30, lk. 123–136; R. Ramchand, R. Rudavsky, S. Grant, T. Tanielian, L. Jaycox. Prevalence of, risk factors for, and consequences of posttraumatic stress disorder and other mental health problems in military populations deployed to Iraq and Afghanistan. – Current Psychiatry Reports 2015, vol. 17, nr. 5, art. 37.

⁶ J.W. Vaupel, K.G. Manton, E. Stallard. The impact of heterogeneity on individual frailty on the dynamics of mortality. – Demography 1979, vol. 16, nr. 3, lk. 439–454.

⁷ N. Hearst, T. B. Newman, S.B. Hulley. Delayed effects of the military draft on mortality. A randomized natural experiment. – The New England Journal of Medicine 1986, vol. 314, nr. 10, lk. 620–624; K. Bedard, O. Deschênes. The long-term impact of military service on health. Evidence from World War II and Korean War veterans. – American Economic Review 2006, vol. 96, nr. 1, lk. 176–194.

⁸ I. Bramsen, D. J. H. Deeg, E. Van der Ploeg, S. Fransman. Wartime stressors and mental health symptoms as predictors of late-life mortality in World War II survivors. – Journal of Affective Disorders 2007, vol. 103, nr. 1, lk. 121–129.

⁹ J. Saarela, F. Finnäs. Long-term mortality of war cohorts. The case of Finland. – European Journal of Population, 2012, vol. 28, nr. 1, lk. 1–15.

elulemusmäärad sõjas mitte osalenud kohortide omast. Autorid põhjendavad pikemaajalise mõju puudumist selektiivsusega – esimesed sõjajärgsed aastad viisid hauda mobiliseeritud aastakäikude nõrgemad ja haavatavamad mehed.

Eelmainitute sarnaseid tulemusi on saadud ka uurimustes, mis on käsitletud teist laadi kriiside – näljahädade – lühi- ja pikaajalist mõju suremusele. Ka neil juhtudel on uurijad mitmel puhul täheldanud tavapärasest suuremat suremust lühema aja jooksul pärast kriisi möödumist, kuid olulisi pikaajalisi erinevusi kriisi üleelanute suremuses võrreldes näljahädast mõjutamata rühmadega pole leitud.¹⁰

Teises maailmasõjas väga suuri inimkaotusi kandnud Nõukogude Liidu puhul on mitmed uurijad oletanud, et 1960. ja 1970. aastatel täheldatud keskealiste vanuserühmade suremuse märkimisväärne suurenemine, eriti meestel, võis olla tingitud sõja pikaajalisest järelmõjust.¹¹ Seda oletust kontrollinud demograafid leidsid tõepoolest märke Teise maailmasõja mõjust, kuid see avaldus kõige selgemini sõja-aastatel sündinud põlvkondades, eriti Nõukogude Liidu Euroopa-osa piirkondades, mis sõjategevuse tõttu peamiselt kannatasid.¹² Vähemal määral täheldati sõjaga seostatavat liigsuremust ka aastakäikudes, kes jõudsid sõja ajal teismelise-ikka, kuid keda vanuse tõttu väeteenistusse ei kutsutud. Vastupidiselt oodatule ei ilmnenud aga suremuse suurenemist nendes meeste aastakäikudes, kes olid kandnud peamist sõjakoormat. Arvestades tõsiasja, et NSV Liidu sõjajärgse rahvastikustatistika puudulikkuse ja keeva kättesaadavuse tõttu pidid autorid analüüsi alustama mitte 1945. aastast, vaid alles 1959. aastast, võib selle esmapilgul ootamatu tulemuse taga olla samuti selektiivne suremus, mis sõjast enim mõjutatud rahvastikuosa sõja lõpust möödunud poolteise aastakümneni vältel ära viis.

Eestis ei ole autoritele teadaolevalt Teise maailmasõja ega repressioonide pikemaajalist järelmõju rahvastiku elulemusele või tervisele põhjalikumalt käsitletud. Rahvastiku suremusarengut Teise maailmasõja perioodil on Eestis olnud võimalik analüüsida peamiselt üldsuundumusi kirjeldavas võtmes, kusjuures sõjaperiood lööb keskmise eluea andmeridadesse tosina aasta pikkuse augu.¹³ Hiljuti ilmunud ülevaade näitab, et senised poliitiliste repressioonide tervise mõju käsitlevad uuringud teistes Balti riikides on keskendunud suhteliselt väikestele ja mitteesinduslikele kogumitele.¹⁴ Näiteks mainitakse Lätis 600 küüditatult kogutud retrospektiivsetel andmetel põhinevat traumakogemuse analüüsi.¹⁵ Paraku ei kajasta selliste uuringute tulemused nende repressioonide käekäiku, kes olid 1990. aastatel toimunud andmekogumise ajaks surnud. Leedu puhul viidatakse uurimusele, mis käsitles poliitiliste repressioonide psühholoogilist mõju repressioonide lastele (teisele põlvkonnale).¹⁶

¹⁰ V. Kannisto, K. Christensen, J. W. Vaupel. No increased mortality in later life for cohorts born during famine. – *American Journal of Epidemiology* 1997, vol. 145, nr. 11, lk. 987–994; S. A. Stanner, K. Bulmer, C. Andrès, O. E. Lantseva, V. Borodina, V. V. Poteen, J. S. Yudkin. Does malnutrition in utero determine diabetes and coronary heart disease in adulthood? Results from the Leningrad siege study, a cross sectional study. – *British Medical Journal* 1997, vol. 315, nr. 7119, lk. 1342–1348.

¹¹ R. H. Dinkel. The seeming paradox of increasing mortality of in a highly industrialised nation. The example of the Soviet Union. – *Population Studies* 1985, vol. 39, nr. 1, lk. 87–97; A. Sinelnikov. Dinamika urovnja smertnosti v SSSR. – *Naselenie SSSR za 70 let*. Red. L. Rybakovski. Nauka, Moskva, 1988, lk.120.

¹² B. A. Anderson, B. D. Silver. Patterns of cohort mortality in the Soviet population. – *Population and Development Review* 1989, vol. 15, nr. 3, lk. 471–501.

¹³ K. Katus, A. Puur. Eesti rahvastiku suremusest elutabelite analüüsi põhjal. — *Akadeemia* 1991, nr. 12, lk. 2516–2549; Rahvastiku elutabelid. Eesti 1923–1938 ja 1950–2000. Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouringute Keskus, Tallinn, 2008. Olaf Mertelsmanni artiklis „Keskmise eluiga stalinismiaegses Eestis“ (Ajalooline Ajakiri 2011, nr. 1 (135), lk. 105–110) on juttu suremisvanusest, mitte keskmisest elueast.

¹⁴ E. Kazlauskas, P. Zelviene. Trauma research in the Baltic countries: from political oppression to recovery. – *European Journal of Psychotraumatology* 2016, vol. 7, nr. 1, lk. 1–5.

¹⁵ M. Vidnere, A.O. Nucho. Latvian survivors of deportations. RaKA, Riga, 2000.

¹⁶ I. Vaskeliene. Long-term psychological effects of political repression in Lithuania to second generation Summary of doctoral dissertation, Vilnius University, Vilnius, 2012.

Eespool kirjeldatud uurimuste taustal tõuseb käesolev soomepoiste analüüs esile longituudse ja isikupõhise lähenemise poolest, kus jälgitakse sõja üle elanud meeste käekäiku järjepidevalt rohkem kui 70 aasta jooksul, alates Teise maailmasõja lõpust kuni valdava enamiku soomepoiste surmani. Samuti on oluline, et eluloolised andmed on olemas uuritavast rühmast ligi 97% meeste kohta, mis jälgimisaja pikkust ning soomepoiste enam kui paarikümnesse riiki viinud eluteid arvestades on tähelepanuväärne saavutus.

Soomepoistest võrdluses teiste sõjas osalenutega

Soomepoistena käsitletakse Eesti vabatahtlikke, kes teenisid Soome armees Talvesõjast kuni Jätkusõja lõpuni ehk ajavahemikus detsember 1939 kuni september 1944. Soomepoisiks tunnistamisel ei ole lähtunud otseselt rahvustunnusest, kodakondsusest ega sünnikohast, ehkki enamik soomepoiste olid/on rahvuselt eestlased, Eesti Vabariigi kodanikud ja sündinud Eestis. Täpsemalt kirjeldab soomepoiste hulka arvamist Peep Pillak eluluguderaamatu eessõnas.¹⁷

Soome armeesse vabatahtlikena siirdunud Eesti meeste seas olid valdavalt need, kes vältisid 1941. aasta mobilisatsiooni Punaarmeesse¹⁸ või jäid sünniaasta järgi sellest puutumata ja/või kes põgenesid Soome Saksa sõjaväe eest.¹⁹ Teises maailmasõjas Punaarmees või Saksa armees teeninud eestlaste arvudega võrreldes on soomepoiste arv kordades väiksem.²⁰ Nimekirjaraamatutes „Eestlased Vene sõjaväes 1940–1945“ (repressseeritud isikute registri raamatud R9–R12) on kokku ligi 72 000 isikut, kellest suurem osa suunati küll tööpataljonidesse ja vaid väiksem osa osales lahingutegevuses.²¹ Saksa sõjaväes teeninud eestlaste kohta on Eesti Represseeritute Registri Büroo isikunimekirjades üle 68 000 isikukirje.²²

Samas on Soome armees teeninud Eesti meeste elulooline andmestik oluliselt täielikum võrreldes Punaarmees ja Saksa armees teeninutega. Erinevalt Punaarmees või Saksa sõjaväes teeninud eestlastest jagunevad soomepoisid sõjajärgsete elukäikude poolest enam-vähem võrdses suurusjärgus rühmadesse (Läände põgenenud, repressseeritud, Eesti NSV oludes elanud), mistõttu just soomepoisid annavad meile huvipakkuvate uurimisküsimuste analüüsimiseks sobivaima võimaluse.

Elulemusanalüüsi kontekstis võib muu hulgas olla tähtsust asjaolul, et erinevalt Punaarmee ja Saksa armee sundmobilisatsioonidest siirduti Soome armeesse vabatahtlikena. Vabatahtlik armeesse astumine võis tähendada, et sellise valiku tegid valdavalt terviseprobleemi-

¹⁷ P. Pillak. Soomepoisid ehk Soome sõjaväes II maailmasõja aastatel teeninud eestlased ja Eesti vabatahtlikud, lk. 11–12.

¹⁸ 1941. aasta juulis mobiliseeriti Punaarmeesse aastatel 1919–1922 sündinud kutsealused ning 1907–1918 sündinud reservväelased, 1941 augustis 1896–1906 sündinud reservväelased. Kuid 1941. a. Nõukogude mobilisatsioon jäi sõjasündmuste kiire arengu tõttu osaliseks ja lõpule viimata. Punaarmeesse mobiliseeriti 1941. aastal u. 35 000 meest. Vt. T. Noormets. Mobilisatsioon Punaarmeesse Eestis 1941. – L. Öispuu (koost.) Eestlased Vene sõjaväes 1940–1945. Teine osa (M-Sel). Represseeritud isikute registrid. Raamat 10. Eesti Represseeritute Registri Büroo, Tallinn, 2009, lk. 6–7.

¹⁹ 1942. a. augustis alustati Eesti alal vabatahtlike värbamist Eesti SS-leegioni, 1943. aasta veebruaris kehtestati sundteenistuskohustus aastail 1919–1924 sündinud meestele, 1943 oktoobris ja detsembris seati kaitseteenistuskohustus 1924. ja 1925. aastal sündinud meestele, jaanuaris 1944 kutsuti Saksa sõjaväkke aastakäigud 1904–1923 ning reservohvitserid, augustis 1944 mobiliseeriti ka 1926. aastal sündinud. Toomas Hiio esitatud andmetel oli 1944. aasta 1. aprilli seisuga Saksa sõjaväkke mobiliseeritud rohkem kui 38 000 eesti meest (arvestamata 1926. a. sündinud mehi). Vt. T. Hiio. Eesti mehed Nõukogude ja Saksa väes. – Eesti Päevaleht, 21.06.2007.

²⁰ Saksa, Vene ja Soome armees teeninute nimekirjades on ka kattuvusi. Ligi 50 soomepoissi oli 1941. aastal mobiliseeritud Punaarmeesse. Rohkem kui 800 soomepoissi oli enne Soome siirdumist teeninud Saksa sõjaväes. 1944 augustis-septembris Eestisse naasnud soomepoistest võeti 1944–1945 mobilisatsiooniga Punaarmeesse 180 meest, neist enamik suunati tööpataljoni, väiksem osa rindele.

²¹ L. Öispuu. Vene sõjaväes teeninud eestlastest. – L. Öispuu (koost.) Eestlased Vene sõjaväes 1940–1945: lisanimestik (A–Ü). Represseeritud isikute registrid. Raamat 12. Eesti Represseeritute Registri Büroo, Tallinn, 2016, lk. 36.

²² Kommunismi kuriteod Eestis: lisanimestik 1940–1990 raamatute R1–R7 täiendamiseks. Eesti Represseeritute Registri Büroo, Tallinn, 2010, lk. 12

deta noored mehed, samas kui sundmobiliseeritute hulka võis suhteliselt rohkem sattuda mõnevõrra nõrgema füüsisega mehi. Teisalt võis soomepoiste rühma iseloomustada ka keskmisest aktiivsem eluhoiak. Viidates paljude soomepoiste sõjajärgsele aktiivsusele kultuuri- ja ühiskonnaelus, märgib Peep Pillak, et „ilmselt oli nn kolmanda tee otsimine ja leidmine omane just selle põlvkonna ärksamatele isikutele“.²³

Andmetest

Uurimuse algmaterjaliks on raamatuga „Soomepoisid – võitlus jätkub“²⁴ kaasas olnud CD-l leiduv Vello Salo koostatud soomepoiste üldnimestik, mis sisaldas 3346 mehe andmeid. Täiendasime seda nimestikku andmetega Pillaku ja Vilbiksi eluluguderaamatust ning tei- sendasime andmestiku andmeanalüüsiks sobivasse vormi. Analüüsiandmestikus on kokku 3352 soomepoissi.²⁵ Tegemist on kumulatiivse arvuga, mis hõlmab mehi, kes mingil ajaperioodil ajavahemikus 1939 detsembrist 1944 septembrini soomepoisi määratluse alla mahtusid.²⁶ Heini Vilbiksilt saadud info abil täiendasime andmestikku eluluguderaamatu ilmumise järel aset leidnud surmade andmetega kuni 2017. aasta veebruarini. 2017. aasta veebruari alguse seisuga oli teadaolevalt elus 134 soomepoissi (4% kõigist soomepoistest), neist noorim 90-aas- tane ja vanim 98-aastane, elusolijate keskmine vanus lähenes 93 aastale.

Soomepoiste eluloolisest andmestikust kasutame analüüsis järgmisi tunnuseid:

- sünniaeg;
- sünnikoht;
- kõrgeim sõjaväeline auaste Soome armees enne teenistusest vabastamist;
- elukohariik pärast sõda;
- repressioonid;
- haridus;
- ametiala;
- surmaaeg;
- surma põhjus (asjaolud).

Nende tunnuste lõikes on andmed mõnevõrra erineva kvaliteediga. Sünniaja, sünnikoha, auastme ja viimase elukohariigi andmed on peaaegu kõiksed. Samas on haridustaseme, ameti- ala, repressioonide kestuse ja surma asjaolude andmed lünklikumad või varieeruva täpsusega. Ehkki elulugude andmestik ei ole soomepoiste sotsiaal-majanduslike tunnuste osas kaugeltki täielik, on eluluguderaamatu koostajad üritanud panna kirja vähemasti „kõik olulisemad õpingukohad, töökohad, peetud ametid“.²⁷ Need andmed pakuvad ettekujutuse soomepoiste haridusest ja ametialadest.

Eluluguderaamatu andmestik sisaldab lisaks andmeid Soome mineku eelse tegevusala, Soome armee teenistusse astumise aja, teenistuskäigu, väeosade, teenistusest vabastamise aja, erinevate autasude, sõjajärgse ühiskondliku tegevuse ja matmiskoha kohta, mis jäävad käesoleva analüüsi fookusest välja.

²³ P. Pillak. Soomepoisid ehk Soome sõjaväes II maailmasõja aastatel teeninud eestlased ja Eesti vabatahtlikud, lk. 17.

²⁴ M. Laar, P. Pillak, H. Rebas, M. Saueauk. Soomepoisid – võitlus jätkub. II maailmasõjas Soome armees võidelnud Eesti vabatahtlike ajalugu 1939–2010. Grenader, Tallinn, 2010.

²⁵ Peep Pillaku ja Heini Vilbiksi koostatud eluluguderaamatus on teave 3359 soomepoisi kohta. Analüüsist jäid välja 7 meest, kelle andmed olid liiga napid, sealhulgas puudus sünniaeg.

²⁶ Et Soome armees teenimise periood oli mõnel juhul ka suhteliselt lühike, siis oli Soome armee teenistuses soomepoiste puhul tegemist muutuva suurusega rühmaga. Kõige suurem oli armeeteenistuses soomepoiste arv 1943. a. lõpus 1944. a. alguses.

²⁷ P. Pillak. Soomepoisid ehk Soome sõjaväes II maailmasõja aastatel teeninud eestlased ja Eesti vabatahtlikud, lk. 19.

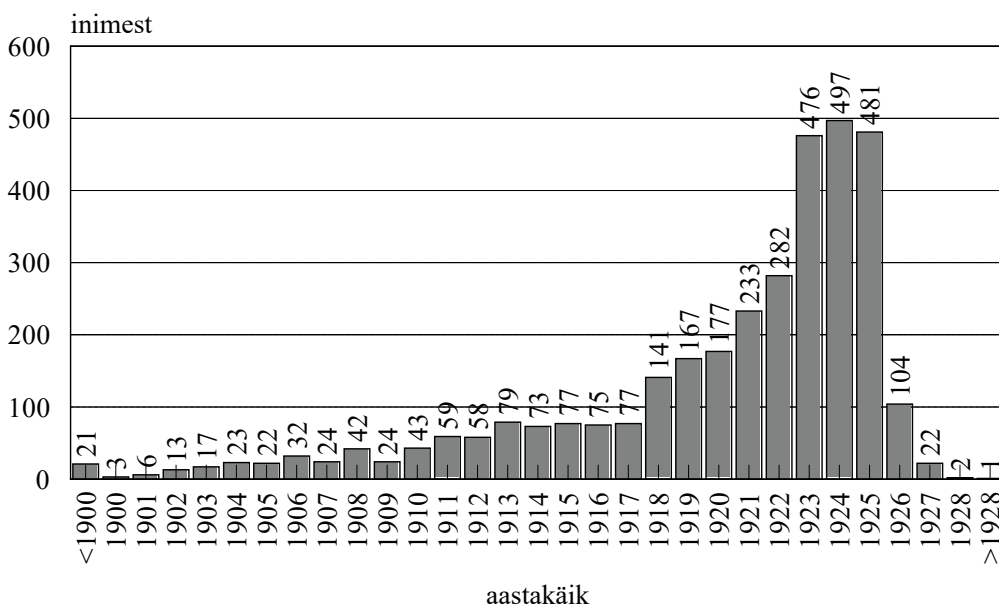
Analüüsis ei ole võetud arvesse sõjas või vangistuses haavata ja vigastada saamisi²⁸ ning sellega seotud või hilisemaid invaliidistumisi, ehkki see võis eluiga mõjutada. Andmestik sisaldab küll infot haavataasaamise ja vigastuse fakti kohta, kuid enamasti puuduvad täpsemad andmed, kas haavataasaamine põhjustas püsivaid tervisekahjustusi, kui raske oli vigastuse aste ja milliseid takistusi see kaasa tõi.

Analüüsist jäävad välja soomepoisid, kelle kohta jälgimisandmed mingil hetkel katkevad, mistõttu on teadmata nende surmaaeg ega ole ka kindlaid andmeid, et nad oleksid elus. Nende osa – 124 meest ehk 3,7% kogu rühmast – on siiski väike.

Soomepoiste sotsiaal-demograafiline iseloomustus ja võrdlusrühmad

Soomepoiste sünniaastad jäävad vahemikku 1884–1928.²⁹ Suurimad aastakäigud on 1923.–1925. aastatel sündinud (joonis 1). Neis sünnikohortides ulatub soomepoiste osakaal 5–5,5 %-ni kohordi meesrahvastikust.³⁰ Enam kui kolmveerand kõigist soomepoistest on sündinud aastatel 1918–1926. Sõja lõppedes olid vanemad soomepoisid seega juba ületanud 50. eluaasta tähise, noorimad vaid 17–18-aastased, enamik aga vanuses 19–27 aastat.

Joonis 1. Soomepoisid sünniaastate lõikes.

Allikas: Soomepoiste andmebaas.

Sünnikoha puhul eristame Eestis valdades (maal) ja linnades ning välismaal sündinuid. Soome armee sõjaväelise auastme alusel jagame soomepoisid kolme rühma: reakoosseis, allohvitserid ja ohvitserid. Hariduse andmetest vaatame isiku kõrgeimat lõpetatud haridusta-

²⁸ Lahingutes sai haavata 435 soomepoissi, lisaks sai sõja-aastatel vigastada 58 soomepoissi. Saarela ja Finnäsi eespool viidatud artikli andmetel (lk. 3) sai Soome armees sõjas haavata või vigastada rohkem kui kolmandik meestest.

²⁹ Soomepoiste seas oli ka üks 1931. aastal sündinud nooruk, kes tegutses ohvitseri käskjalana.

³⁰ Lähitud on Kalev Katuse arvatud rahvastiku soovanuskoostisest 1. jaanuari 1939 seisuga.

set, ametiala andmed rühmitasime ametialade rahvusvahelise standardklassifikaatori (ISCO-08) alusel.

Elukäikude põhjal jagame soomepoisid nelja võrdlusrühma:

- sõja-aastatel hukkunud ja teadmata kadunuks jäänud;
- Läände põgenenud;
- Eestisse naasnud ja Nõukogude võimu poolt repressseeritud;
- Eestisse naasnud, keda ei repressseeritud.

Keskse uurimisküsimusena otsime vastust, millised on elulemuserinevused Läände põgenenute, repressseeritute ja Nõukogude oludes Eestis elanud mitterepressseeritud soomepoiste vahel. Küsimuse võib ümber sõnastada ka nii: kui palju sõltub noorena Soome sõjaväes teeninud Eesti meeste eluiga makrosotsiaalsest keskkonnast sõjajärgsetel aastakümnetel? Pidades seejuures silmas, et ellujäänud meeste sõjajärgne eluperiood moodustab nende elukaarest keskmiselt umbes kaks kolmandikku.

Eespool viidatud, aastatel 1939–1944 Soome armeesse mobiliseeritud meeste elulemuse analüüsi³¹ tulemused lubavad püstitada hüpoteesi, et sõjajärgsed repressioonid üle elanud soomepoiste elulemusnäitajates ei pruugi olla olulisi erinevusi võrreldes Eesti NSV-s elanud ja repressioonidest pääsenud meeste elulemusega. Kuid võimalik on ka vastupidine oletus, et repressioonid põhjustasid repressseeritute tervisele kahjustusi, millel on pikaajalised tagajärjed, sealhulgas elutee pikkusele.³²

Sõja ajal hukkunud või teadmata kadunuks jäänud. Sõjasurmadena käsitleme langenuid ja hukatuid surmakuupäevaga kuni 9. mai 1945, neid on 370. 175 soomepoissi hukkus Talve- või Jätkusõja ajal Soomes. Eestisse tagasi pöördunud soomepoistest ligi 100 meest langes 1944. aastal Eestis, mõnikümme Punarmee või Saksa armee ridades 1944–1945 väljaspool Eestit toimunud lahingutes.³³ Lisaks jäi umbes poolsada meest sõja-aastatel teadmata kadunuks: viimased teated nende kohta on aastatest 1941–1944 kas Soomest või Eestist ning pole teada, et nad oleksid jõudnud pagulusse. Kokku võime sõja-aastatel hukkunute või teadmata kadunuks jäänute hulka lugeda 425 soomepoissi ehk ligi 13% kõigist soomepoistest.

Paguluses elanud soomepoisid. Lääneriikidesse suundus 1281 soomepoissi, ehkki pagulusse siirdumise teed olid erinevad. Pärast lahingutegevuse lõppu Soome ja Nõukogude Liidu vahel naasis 1944. aasta augustis ja septembris Eestisse 1982 soomepoissi, neist 1752 meest 19. augustil 1944 Saksa laevaga Wartheland, ülejäänud 230 meest septembris 1944. Rohkem kui 270 meest jäi kuni 22. septembrini 1944 teenima Soome armee 3. täienduspataljoni, siirdudes seejärel peamiselt edasi Rootsi. Ka enamik (ligi kolm neljandikku) Soome mereväes teeninud enam kui 400 soomepoisist siirdus pärast teenistusest vabastamist Rootsi.

Teise osa Läände siirdunutest moodustasid Eestisse naasnutest taaspõgenejad, kes pärast Nõukogude vägede sissetungi 1944. aasta sügisel põgenesid paatidega Soome või Rootsi või taandusid koos Saksa vägedega Saksamaale. Nagu teame, siirdus märkimisväärne osa esialgu Rootsi läinutest 1950. aastate alguses sealt edasi Põhja-Ameerikasse, Austraaliasse või mujale. Andmebaasi järgi oli 764 soomepoisi viimaseks elukohariigiks Rootsi, 293-l Kanada, 129-l USA, 46-l Austraalia, rohkem kui 20 mehel Suurbritannia ja Soome.³⁴

³¹ J. Saarela, F. Finnäs. Long-term mortality of war cohorts. The case of Finland. – European Journal of Population, 2012, vol. 28, nr. 1, lk. 1–15.

³² H. Noor. Tervisele tekitatud püsikahjud. – Valge raamat. Eesti rahva kaotustest okupatsioonide läbi 1940–1991. Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riiklik Komisjon. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 2005, lk. 52–66.

³³ Käesolevas analüüsis loeme sõjasurmade hulka ka sõja-aastatel haigustesse või vigastustesse surnuid ning hukkamisi ja hukkamisi sõjavangistuses.

³⁴ Väike arv (umbes paarkümme) pagulusse siirdunud soomepoisse pöördus pärast taasiseseisvumist Eestisse tagasi. Analüüsil on pagulaste rühma määratlemisel aluseks võetud isiku viimase elukoha riik.

Represseeritud soomepoisid. Eestisse naasnud soomepoistest jäi sõja lõppedes siia 1577 meest, kes kas ei soovinud või kellel ei õnnestunud põgeneda. Nende, Eesti NSV oludes elanud meeste edasised elusaatused jagunesid käesoleva käsitluse seisukohalt kaheks – ühelt poolt need, keda Nõukogude võim represseeris, ja teisalt need, keda ei represseeritud.

Nõukogude Liidu repressiivpoliitikat soomepoiste kui „kodumaa reeturite“ suhtes, repressioonide vorme ja karistumäärasid on põhjalikult kirjeldanud Meelis Saueauk.³⁵ Repressioonide uurijad on osundanud, et repressiooni mõiste ei ole Nõukogude konteksti arvestades päris selgepiiriline.³⁶ Siinses analüüsis käsitleme soomepoiste represseerimisena üksnes selle kõige selgema ja tugevamaid vorme: karistamist sunnitöölaagrisse või vanglasse määramisega, küüditamist/asumisele saatmist ning repressioonisurmasid (surmanuhtlust, langemist metsavennana, langemist NKVD haarangus kinnipidamisel ning surmasid vangistuses).³⁷ Analüüsi eesmärkidest lähtuvalt ei ole loetud repressioonideks filtratsioonilaagris viibimist, lühemaajalist sõjavangistust ning Punaarmee mobiliseerimist ja tööpataljoni saatmist.³⁸ Keskendudes tugevamatele repressioonidele, lähtume samas karistamise ja karistuse kandmise faktist kui sellisest. Represseeritute elulemusele võis mõju avaldada ka karistuse kandmise kestus, kuid vabanemise andmed on analüüsis kasutamiseks lünklikud, samuti erines tegelik karistuse kandmise aeg sageli määratud karistusest.

Ülalviidatud kriteeriumi alusel vaatleme represseeritute rühmas 590 soomepoissi, neist sunnitöölaagrites viibis 507 ja vanglas 59 meest. 115 meest (ehk ligi viiendik kõigist represseeritustest) suri vahetult repressioonide tõttu, neist 17 meest karistati surmanuhtlusega ja hukati, 67 surid laagrites, ülejäänud muudel asjaoludel.³⁹ Repressioonisurmade, sealhulgas laagrisurmade osakaal (vastavalt 19,5% ja 13% kõigist represseeritud soomepoistest) on soomepoiste seas madalam kui kõigi nõukogude võimu poolt Eestis represseeritud isikute seas üldiselt. Aigi Rahi-Tamm märgib „Valges raamatus“, et sõjajärgsetel aastatel represseeris Nõukogude võim umbes 56 500 inimest, kellest 16 000 (ehk 28%) hukkus. Samas viidatud andmetel saadeti 1944–1953 sunnitöö- ja vangilaagritesse kokku 25 000–30 000 inimest, kellest umbes 11 000 (ehk enam kui kolmandik) ei tulnud enam tagasi.⁴⁰ Laagrisurmade väiksemat osakaalu soomepoiste seas võib muu hulgas põhjendada nende keskmiselt noorem vanus ja parem tervis võrreldes teiste represseeritutega.

Repressioonid elas üle 475 meest, neist enamik pöördus karistuse kandmise järel tagasi Eestisse.⁴¹

Eesti NSV-s elanud represseerimata soomepoisid. 987 soomepoissi pääses tugevamate repressioonidest, jätkates elu Nõukogude oludes.⁴²

³⁵ M. Saueauk. Soomepoisid raudeesriide taga Nõukogude võimu all. – M. Laar, P. Pillak, H. Rebas, M. Saueauk. Soomepoisid – võitlus jätkub. II maailmasõjas Soome armees võidelnud Eesti vabatahtlike ajalugu 1939–2010. Grenader, Tallinn, 2010, lk. 145–201.

³⁶ Repressiooni mitterepressioonist eristamise probleemi on käsitlenud mh. Aivar Niglas, vt. A. Niglas. Üks NSV Liidu repressioonide süstematiseerimise võimalusi. – Tuna 2011, nr. 4, lk. 61–78.

³⁷ Väikesel arvul leidub soomepoiste seas lisaks poliitilise iseloomuga represseerimistele ka kriminaalkorras karistatud. Neid ei ole käesolevas analüüsis eristatud.

³⁸ Siinse analüüsi kontekstis ei ole repressioonide määratlemisel keskse tähendusega niivõrd isikute kohtlemine rahvusvahelise õiguse seisukohalt (ehk repressioonid õiguslikus tähenduses), vaid pigem karistusega kaasnevad mõjud (ehk repressioonid sotsiaalses tähenduses).

³⁹ Repressioonisurmade hulka on käesolevas analüüsis arvatud vaid pärast sõja lõppu toimunud repressioonide surmad. Sõjaaegsed repressioonisurmad on arvatud sõjasurmade hulka.

⁴⁰ A. Rahi-Tamm. Inimkaotused, lk. 28–30.

⁴¹ 10 soomepoissi jäi pärast karistuse ärakandmist elama Vene NFSV-sse. Neid ei ole analüüsis teistest represseeritustest eristatud.

⁴² Umbes 150 meest viibis siiski sõja järel mõnda aega (enamasti kuni 3 aastat) tööpataljonis, kas Eestis või mujal NSV Liidu territooriumil. Andmed tööpataljonis viibimise aja, eriti sealt vabanemise aja kohta on paraku lünklikud.

Rühmade koosseisu võrdlus

Järgnevas võrdleme erineva sõjajärgse elukäiguga soomepoiste alarühmi, kõrvutades neid sotsiaal-demograafiliste tunnuste alustel. See on muu hulgas oluline, et kontrollida, kas võrdlusrühmade koosseis on ühetaoline või ilmnevad selles teatud mustrid. Viimasel juhul ei olnud soomepoiste jagunemine alarühmadesse täiesti juhuslik. Näiteks põgenemisotsust võisid mõjutada sellise valiku tegemise ajal olemas olnud tunnused.

Tabel 1. Soomepoiste võrdlusrühmade sotsiaal-demograafiline koosseis (osatähtsus protsentides).

Rühmad	Enne sõja lõppu surnud	Lääne-riikides elanud	Eesti NSV-s elanud			Kõik rühmad kokku
			Kokku	Repres-seerimata	Repres-seeritud	
<i>Vanus sõja lõpul</i>						
Alla 20	-	9,6	14,7	15,7	13,1	12,4
20–24	-	49,6	56,7	58,8	53,2	53,5
25–29	-	20,7	13,7	12,4	16,0	16,8
30–34	-	11,2	9,0	7,8	10,9	9,9
35–39	-	4,8	4,4	3,9	5,3	4,6
40 või vanem		4,1	1,5	1,5	1,5	2,7
<i>Sünnikoht</i>						
Vald (maa)	60,3	60,0	66,3	68,5	62,5	63,0
Linn	35,9	36,2	32,2	30,4	35,3	34,2
Välismaa	3,5	3,5	1,4	1,0	2,0	2,5
<i>Auaste</i>						
Reakoosseis	83,2	80,4	84,8	90,7	75,1	83,0
Allohviterid	9,2	9,2	9,4	7,3	12,9	9,4
Ohvitserid	7,0	10,4	5,8	2,0	12,0	7,5
<i>Haridus</i>						
Kõrgharidus	0,3	17,3	11,1	14,2	6,1	11,9
Muu haridustase	99,7	82,7	88,9	85,8	93,9	88,1
<i>Amet</i>						
Juht või tipp-spetsialist	0,0	30,0	16,9	10,0	21,0	19,5
Muu amet	100,0	70,0	83,1	90,0	79,0	80,5

Märkus: Vanus ja auaste on sõja lõpu seisuga. Haridus ja amet väljendavad elukäigu jooksul omandatud kõrgemat haridustaset ja ametiala. Sünnikoha ja auastme puhul ei pruugi veeru-protsentide summa tunnuse lõikes olla 100 väikese arvu puuduvate andmetega isikute tõttu. Rühmad 'muu haridustase' ja 'muu amet' sisaldavad ka isikuid, kelle haridustase või peamine amet polnud teada.

Allikas: Soomepoiste andmebaas, autorite arvutused.

Andmetest nähtub, et pagulusse siirdunute seas oli võrreldes Eestisse jäänud soomepois- tega suhteliselt enam ohvitseri. Ohvitseride osatähtsus Läände põgenenute seas oli 10,4%, Eestisse jäänute hulgas ligi kaks korda väiksem – 5,8%. Selle põhjuseks oli ühelt poolt ilmselt ohvitseride tajutud risk sattuda Nõukogude repressioonide ohvriks ning, nagu näeme allpool, ei olnud selline kartus asjatu. Teisalt võis ohvitseri auastmes meestel olla ka rohkem isiklikke sidemeid, et leida võimalusi põgenemiseks, samuti korraldati neile 1944. aasta sügisel põge- nemisvõimalusi Soome poolelt.⁴³

Läände põgenenud ja Eestisse jäänud soomepoiste rühmad erinevad ka vanusstruktuurilt. Pagulusse siirdunud soomepoistest 40,8% olid 1945. aasta seisuga 25-aastased või vanemad. Eestisse jäänud soomepoiste keskmine vanus oli selgelt madalam, nende hulgas oli 25-aas- taseid ja vanemaid mehi vaid 28,6%. Elulemusanalüüsi tulemuste tõlgendamisel tuleb seda asjaolu silmas pidada – rühmadevahelised erinevused vanuses kriitiliste elusündmuste toi- mumise ajal ja režiimi mõju kestuses võivad olla olulised.

Soomepoiste andmestikus olevad sünnikoha-andmed võimaldavad uuritavaid rühmi võr- relda ka sünnikoha alusel. Ilmneb, et Läände põgenenute seas oli mõnevõrra suurem lin- narahvastiku ja välismaal sündinute osatähtsus – vastavalt 36,2 ja 3,5% – võrreldes Eestisse jäänutega, kelle seas vastavad osatähtsused olid 32,2 ja 1,4%. Eestisse jäänute seas oli aga suurem maal (valdades) sündinud poiste osatähtsus (66,3%) võrreldes Läände põgenenutega (60,0%). See paistab viitavat nii linnarahvastiku ja väljaspool Eestit sündinute mõnevõrra suuremale valmisolekule kui ka võimalustele nõukogude võimu eest põgeneda.

Eestisse jäänud soomepoiste seas näeme olulisi erinevusi represseerimismäärades sõja- väelise auastme järgi. Kui represseeritute hulgas jagunesid allohvitserid ja ohvitserid suhtena reakoosseisu proportsioonis üks neljale, siis mitte-repseeritute seas oli vastav proportsioon üks kümnele. Kui kõigest Eestisse jäänud soomepoistest repseeriti 37%, siis Eestisse jäänud ohvitseridest langes repressioonide ohvriks 78%.

Mööndes, et hariduse teave ei ole soomepoiste andmebaasis täielik, on kõrghariduse ja teaduskraadi omandamise andmed ilmselt küllalt usaldusväärsed ja täielikud. Lääneriikides elanud soomepoistest omandas kõrghariduse üle 17%, Eesti NSV-s elanud soomepoistest, keda ei repseeritud, jõudis samaväärse haridustasemeni veidi üle 14%. Kõige selgemini avaldub rühmadevaheline hariduslõhe aga repseeritutel – vaid 6% neist jõudis kõrgharidu- seni. Teaduskraadini (doktori- või kandidaadikraadi kaitsmiseni) jõudis nii Läänes kui Eesti NSV-s elanud repseerimata soomepoistest ligi 2% (vastavalt 29 ja 20 meest), samas kui repseeritutest jõudis pärast sunnitoõlaagrist vabanemist teaduskraadini vaid üks. Enamiku soomepoiste kohta hariduse andmed paraku puuduvad, mis tähendab, et nende haridustee piirdus tõenäoliselt üld- või kutseharidusega. Tuleb arvestada, et 1921.–1926. aastal sündinud meestel sattusid sõja-aastad parajasti tavapärasesse hariduse omandamise vanusesse ning ka elukorralduse muutused vahetult sõja järel takistasid hariduspüüdluste teostegemist. Mõistagi olid need takistused kõige suuremad repseeritutel, kes said haridustee jätkami- sele mõelda alles pärast vabanemist, ent takistusi õpingute jätkamiseks (eriti kõrghariduse omandamiseks) tehti neile ka hiljem.⁴⁴

Soomepoiste rühmade võrdlus ametialade alusel keskendub samuti kõrgematele kar- jääriastmetele, vaadeldes juhi või tippspetsialisti (ISCO-08 põhikategooriad 1 ja 2) staa- tusesse jõudnute osatähtsust, ning viib põhijoontes sarnasele järeldusele – Läänes elanud soomepoistest jõudis juhi või tippspetsialisti staatusesse peaaegu iga kolmas (30%), Eesti NSV-s elanud mitte-repseeritutest iga viies (21%), samas kui repseeritutest vaid iga kümnes (10%).

⁴³ M. Saueauk. Soomepoisid raudeesriide taga Nõukogude võimu all, lk. 166; L. Leppik. Toimetaja järelmärked. – H. Leppik. Kloostrimetsas, Karjalas ja Kolõmal. Tallinn, 2017, lk. 100.

⁴⁴ M. Saueauk. Soomepoisid raudeesriide taga Nõukogude võimu all, lk. 186.

Soomepoiste elulemus

Selgitamaks elukäigu mõju elulemusele on võrreldud soomepoiste rühmade keskmist surmavanust (vanust surmahetkel). Teise maailmasõja ajal surnute puhul langeb kõnealune näitarv kokku rühma keskmise elueaga. Ülejäänud rühmade puhul kujuneb keskmine eluiga tabelis esitatud surmavanusest veidi pikemaks, sest osa soomepoiste oli artikli kirjutamise ajal veel elus. Siiski lubab elusolijate väike osatähtsus (keskmiselt 4%) laiendada surmavanuse alusel tehtud järeldusi rühmade keskmisele elueale. Keskmise surmavanuse sünonüümidega on järgnevas seetõttu kasutatud elutee pikkust ja keskmist eluiga.

Tabel 2. Soomepoiste elulemus võrdlusrühmade lõikes.

Näitarv, rühmad	Enne sõja lõppu surnud	Lääne-riikides elanud	Eesti NSV-s elanud			Kõik rühmad kokku
			Kokku	Represserimata	Represseritud	
Keskmine surmavanus	23,4	72,1	65,8	68,7	60,9	63,2
<i>Auastme järgi</i>						
Reakoosseis	22,8	71,7	65,8	68,5	60,4	62,9
Allohviterid	25,9	70,9	64,4	70,2	59,2	62,6
Ohvitserid	27,6	75,5	67,3	71,8	66,0	67,3
<i>Hariduse järgi</i>						
Kõrgharidus	28,5	75,2	74,2	73,5	76,8	74,6
Muu haridustase	23,4	71,5	64,8	68,0	60,1	61,7
<i>Ameti järgi</i>						
Juht või tippspetsialist	...	75,4	72,6	72,2	74,0	74,2
Muu amet	23,4	70,7	64,4	67,8	59,5	60,6
Surnute arv	370	1198	1526	952	574	3094
Elusolijate arv ja osatähtsus, %	0	83	35	16	51	134
	0,0	6,5	3,2	3,5	2,7	4,0

Märkus: Tabeli aluseks olev surnute ja elusolijate arv põhineb veebruarini 2017 laekunud teabel. Keskmise surmavanuse arvutamisel on lisaks elusolevatele (134) kõrvale jäetud ka need soomepoised, kelle surmaaeg on teadmata (124). Rühmad 'muu haridustase' ja 'muu amet' sisaldavad ka isikuid, kelle haridustase või peamine amet polnud teada.

Allikas: Soomepoiste andmebaas, autorite arvutused.

Rühmadevahelised erinevused sõja üle elanud soomepoiste elutee pikkuses on märkimisväärsed (tabeli 2 esimene rida). Ootuspäraselt kujunes kõige pikemaks Läänes elanud soomepoiste elutee, ulatudes keskmiselt 72,1 aastani.⁴⁵ Eestisse jäänud, kuid repressioonidest pääsenud meeste elutee oli keskmiselt 68,7 aasta pikkune ehk 3,4 aasta võrra lühem kui

⁴⁵ Peamiselt 1920. aastatel sündinud meeste kohta on tegemist tähelepanuväärselt pika eluteega. Statistikaameti andmeil ületas aastapõhiselt mõõdetav meeste keskmine eluiga Eestis 72 aasta piiri esmakordselt alles käesoleva kümnendi algul (2013). Siiski, ligi 50 pagulusse jõudnud soomepoisi jäljed kaovad mõned aastad pärast sõda, peamiselt 1950. aastatest, ja need mehed on surmavanuse puudumise tõttu analüüsist välja jäetud. Selle asjaolu tõttu võib Läände siirdunud tegelik keskmine surmavanus olla näidatust veidi madalam.

Läänes elanutel.⁴⁶ Nõukogude repressioonide ohvriks langenute elutee piirdus keskmiselt vaid 60,9 aastaga. Mõistetavalt lühendasid represseeritute keskmist eluiga märgatavalt just otsesed repressioonisurmad – hukkamised, surmad sunnitöölaagrites, langemised haarangus või metsavennana.

Eestisse jäänud soomepoiste lühema eluea võrreldes Läände siirdunud sõjakaaslastega tingisid kahte laadi tegurid. Ühelt poolt oli selleks enam kui kolmandikule soomepoistest osaks saanud repressioonide mõju. Teisalt mõjutasid Eestisse jäänuid aga mitmesugused muud nõukogude ühiskonda iseloomustanud tegurid, mida seostatakse NSV Liidus 1960. aastate kuni selle riigi lagunemiseni valitsenud suremusseisakuga (ingl. *mortality stagnation*).⁴⁷

Elutee pikkuse võrdlemisel on tarvis silmas pidada, et elulemuse erinevustele lisaks võib tulemust mõjutada ka käsitlusala rühmade koostis. Kõrgema haridustaseme ja sotsiaal-majandusliku staatuse reeglipäraselt positiivne seos oodatava elueaga⁴⁸ annab alust küsida, kas lõhed soomepoiste elutee pikkuses ei või olla tingitud rühmade erinevatest võimalustest pärast sõja lõppu haridusteed jätkata ja sellega seotud kutsevalikust. Näiteks iseloomustas Läände siirdunud mehi kõige suurem juhi ja tippspetsialisti positsioonile jõudnute osatähtsus, mis ületas vastavat suhtarvu Eestisse jäänutel peaaegu kahekordselt. Koostise mõju kontrollimiseks on tabelisse 2 lisatud teave ka elutee pikkuse kohta sõjaaegse auastme ning (valdavalt) sõjajärgse sotsiaal-majandusliku staatuse järgi. Eluea erinevused nende tunnuste lõikes on kõigis soomepoiste rühmades ühesugused ja ootusega kooskõlas. Isegi represseeritute seas ületab Soome armees ohvitseri auastmeni jõudnud meeste elutee pikkus reakoosseisu vastavat näitajat mitme aasta võrra. Samuti annavad kõigis rühmades elulemuseelise kõrgharidus ja kõrgem ametialane staatus. Mõnevõrra üllatuslikuna osutus kõrgharidusega seonduv eelis kõige suuremaks – enam kui 16 aastat – represseeritute seas, võrrelduna 3,7 aastaga lääneriikidesse siirdunute ja 5,5 aastaga Eesti NSV-s elanud soomepoiste hulgas. Sarnane on pilt ka ametialaselt kõrgema staatusega seotud elulemuseelise osas, mis ulatus represseeritute puhul 14,5 aastani, kuid piirdus teistes rühmades 4–5 aastaga.

Kontrasti venitavad represseeritute hulgas ebaharilikult suureks kõrgema sotsiaalse staatuse saavutanud mehed. Absoluut- ja suhtarvudes ei ole neid palju,⁴⁹ kuid eluea poolest ületavad repressioonide kiuste kõrghariduseni jõudnud mehed sama haridustasemega repressioonidest pääsenuid nii Eestis kui ka lääneriikides. Sellise paradoksaalse tulemuse seletuseks on väga tugev selektsioon represseeritute seas – pärast vintsutusi õnnestus kõrghariduse omandamine üksnes väga tugeva õppimissoovi ja hea tervisega meestel. Represseeritud soomepoiste selektsioon juhi- ja tippspetsialisti ametisse on haridusega võrreldes mõnevõrra nõrgem, kuid siiski piisav, et selles ametirühmas ületaks represseeritute elutee pikkus Eestisse jäänud, kuid repressioonidest pääsenud soomepoiste oma. Siinjuures tuleb silmas pidada, et kõrgema sotsiaalse staatuseeni saidki jõuda vaid need represseeritud, kes repressioonid üle elasid.⁵⁰

Kui kõrge sotsiaalse staatuseeni jõudnud represseeritud välja arvata, järgib kõigi ülejäänud sotsiaalkihtide elulemus ootuspärast mustrit – kõige pikem elutee iseloomustab Läände

⁴⁶ Kuivõrd pikaajaliste, käesoleva artikli kirjutamise ajal elus olevate soomepoiste osatähtsus on Läänes elavate soomepoiste puhul ligi kaks korda suurem kui Eestis, siis see elulemuse lõhe veidi veel kasvab.

⁴⁷ Vt. J. Vallin, F. Meslé. Convergences and divergences in mortality: an analytical framework of national and sub-national trends in life expectancy. – *Genus* 2004, vol. 61, nr. 1, lk. 83–124.

⁴⁸ Vt. E. M. Kitagawa, P. M. Hauser. *Differential mortality in the United States: a study in socioeconomic epidemiology*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1973; J. P. Mackenbach, I. Stirbu, A. J. Roskam, M. M. Schaap, G. Menvielle, M. Leinsalu, A. E. Kunst. Socioeconomic inequalities in health in 22 European countries. – *The New England Journal of Medicine* 2008, vol. 358, nr. 23, lk. 2468–2481.

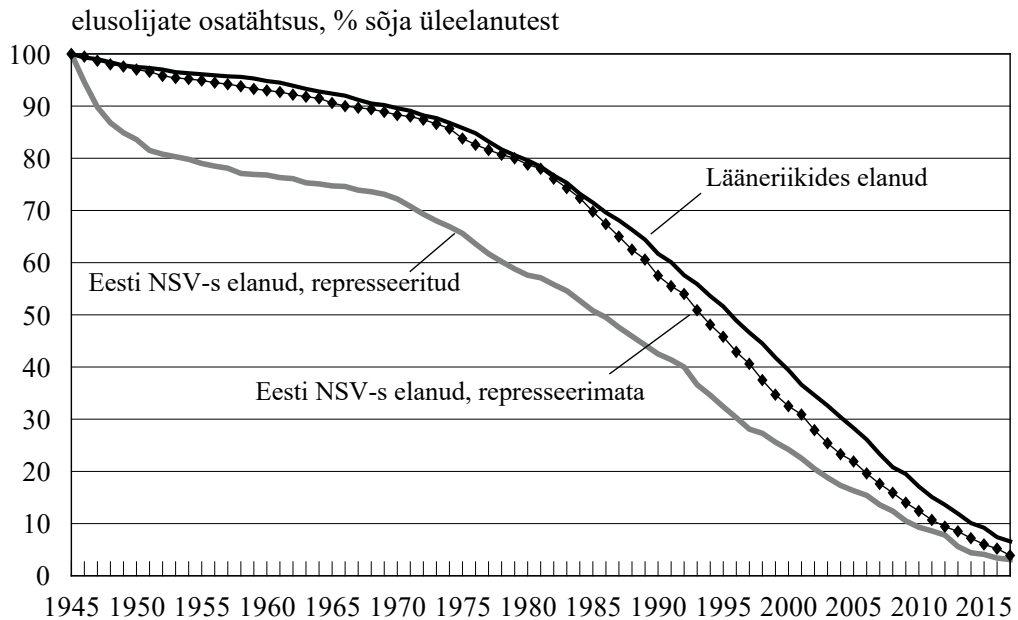
⁴⁹ Represseeritud soomepoistest omandas kõrghariduse 36 meest, juhi või tippspetsialistina töötanud oli veidi rohkem, 59 meest.

⁵⁰ Samas muu haridustaseme või ametiga represseeritute hulgas on ka repressioonide tulemusel surnud mehi.

siirdunud ning kõige lühem repressseeritud soomepoisse. Kui võrrelda Eestisse jäänud soomepoisse Läänes elanutega, siis ilmneb, et „tööraha riigis“ võis hariduslik ja ametialane eba-võrdsus elutee pikkuses olla tegelikult suurem kui Läänes. Eesti puhul on käesolev analüüs õigupoolest esimene, mis soomepoiste näite varal elulemuse sotsiaal-majanduslike erinevuste kohta Nõukogude aega pikemalt tagasi ulatuvat teavet pakub.

Soomepoiste elulemismäärade võrdlus alarühmade ja Teise maailmasõja lõpust möödunud aastate lõikes võimaldab selgitada, kuidas režiimi üldine ja repressioonide spetsiifiline mõju on ajaliselt jaotunud (joonis 2). Arusaadavalt koondus repressioonide mõju esimestesse sõjajärgsetesse aastatesse. Repressioonide ohvriks langenud soomepoiste jaoks oli kõige raskemaks ajaks 1945. ja 1946. aasta, kui suri vastavalt 32 meest (1945. aasta maist detsembri lõpuni) ning 28 meest (kogu 1946. aasta vältel). Järgmistel aastatel hakkas suremus järk-järgult vähenema. 1947. aastal suri repressseeritust 18, 1948. aastal 11 ja 1949. aastal 8 meest, 1950. aastate algul vähenesid need arvud veelgi. Stalini valitsusaja lõpuks (1953) oli Nõukogude repressioonide ohvriks langenud soomepoistest kaotanud elu iga viies.

Joonis 2. Sõja üle elanud soomepoiste elulemismäär võrdlusrühmade lõikes 1945–2016.

Allikas: Soomepoiste andmebaas, autorite arvutused.

Soomepoiste kahes ülejäänud rühmas oli suremuse tase esimestel sõjajärgsetel aastatel suhteliselt madal. Elulemismäärade põhjal otsustades ei erinenud Eestisse jäänud, kuid repressioonidest pääsenud soomepoiste elulemus märkimisväärselt Läänes elanud meeste omast. 1980. aastate alguseks oli mõlemas rühmas elus ligi 80% sõja üle elanud meestest. Arvestades sotsialismiaegse Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa erijooneks olnud keskealiste meeste suurt suremust⁵¹, võib kõnealuste rühmade elulemuse sarnasust pidada üllatavaks.⁵²

⁵¹ K. Katus. Long-term mortality trend in the Baltic countries. – *Trames* 2000, vol. 4(54/49), nr. 3, lk. 250–251.

⁵² Teatud määral aitas erisuse puudumisele kaasa rühmade vanusevahe Eestisse jäänute kasuks. Läände siirdunud soomepoiste keskmine vanus Teise maailmasõja lõpul oli 25,2 aastat, Eestisse jäänutel aga vastavalt 23,3 (repressioonidest pääsenud) ja 24,2 aastat (repressseeritud). Kuid tegemist on siiski liiga väikese erinevusega, et järeldust rühmade sarnase elulemuse kohta kahtluse alla seada.

Läände siirdunute eelis muutub joonisel nähtavaks alles 1980. aastate keskpaigast, kui soomepoiste keskmine vanus oli ületanud 60 eluaasta piiri. Suurima ulatuse (6–7 protsendipunkti) saavutas Läände siirdunud ja Eestisse jäänud, kuid repressioonidest pääsenud soomepoiste elulemusmäär vahe 2000. aastate algupoolel. Erinevuse tipnemine suhteliselt kõrges vanuses (21. sajandi alguseks oli soomepoiste keskmine iga jõudnud 80 lähedale) annab tunnistust režiimi poolt meeste tervisele avaldatud mõju kuhjumisest mitme aastakümne vältel. Teatud rolli võis täheldatud mustri kujunemises mängida parema kvaliteediga arstiabi Läänes elanud soomepoiste koduriikides,⁵³ kuid selle teguri täpsema panuse kindlakstegemine jääb siinse käsitluse ülesannetest ja võimalustest väljapoole.

Võttes aluseks lääneriikidesse siirdunud soomepoiste elulemuse, on võimalik hinnata Nõukogude režiimi ja repressioonide tõttu kaotatud eluaastate⁵⁴ hulka Eestisse jäänutel. Ajavahemiku 1945–2016 kohta tehtud arvutus annab režiimi üldise mõju tõttu kaotatud eluaastate arvuks keskmiselt 2,05 aastat ühe mehe kohta.⁵⁵ Represseeritud soomepoistel lisandub sellele 9,33 aastat, mis teeb kaotatud eluaastate arvuks koos režiimist põhjustatud kaoga 11,38 aastat mehe kohta. Korrutades need rühmadesse kuuluvate soomepoiste arvuga, saame kaotatud eluaastate koguarvuks 8739, millest 5504 aastat langeb repressioonide mõju ning 3234 aastat Nõukogude režiimi üldise mõju arvele. Tulemus näitab, et ehkki repressioonid puudutasid vähemust (37%) Eestisse jäänud soomepoistest, moodustab repressioonidest põhjustatud kadu suurema osa (63%) kodumaale jäänud soomepoiste kaotatud eluaastatest. Kui pidada Eesti jaoks kaotsiläinuks ka sõja lõpul Läände siirdunute välismaal elatud aastad, siis tuleb kaotsiläinud aastate hulga lisada veel 62 369. On tähelepanuväärne, et soomepoiste kodumaalt lahkumisest põhjustatud kadu ületab Eestisse jäänute eluaastate koopeaegu terve suurusjärgu võrra.

Viimane huvipakkuv küsimus puudutab repressioonide pikemaajalist mõju. Kas Nõukogude režiimi repressioonide ohvriks langenud soomepoiste elulemus oli võrdlusrühma omast erinev ka pärast vanglast või sunnitöölaagrist vabanemist? Sellele küsimusele vastamiseks on arvatud erinevatesse rühmadesse kuuluvate soomepoiste suremistõenäosus 10-aastaste ajavahemike kaupa, alates 1945. aastast kuni 2015. aastani.⁵⁶ Rühmade parema visuaalse eristamise huvides on suremistõenäosus esitatud logaritmilisel skaalal (joonis 3).

Tulemustest nähtub, et esimesel sõjajärgsel kümnendil oli represseeritud soomepoiste tõenäosus surra ülejäänud rühmadega võrreldes 4–5 korda suurem. Stalini aja lõppedes vähenes represseeritute suremistõenäosus järsult, kuid jäi siiski suuremaks kui nendel, keda saatus oli laagri- ja vanglavintsutustest säästnud. Ajavahemikel 1955–1964, 1965–1974 ja 1975–1984 ületas represseeritud soomepoiste suremistõenäosus Eestisse jäänud, kuid repressioonidest pääsenud sõjakaaslaste oma vastavalt 17%, 63% ja 35% võrra. Vaatamata protsendimäärade rühmade väiksusest tingitud kõikumisele üksikute perioodide lõikes räägivad tulemused selle hüpoteesi kasuks, mille kohaselt vanglas või laagris veedetud aastatel on pikaajaline ja küllaltki tugev järelmõju repressioonide ohvriks langenute tervisele ja hilisema elutee pikkusele. Järgnevatel perioodidel (1985–1994, 1995–2004 ja 2005–2014) on repressioone kogenud soomepoiste liigsuremus kadunud, joonisel langevad Eestisse jäänud soomepoiste

⁵³ Teemaga haakuva kinnituse arstiabi kättesaadavuse ja kvaliteedi, üldistatult, sotsiaalmajandusliku arengutaseme tähtsuse kohta, leiab Rootsisa ja Eestis elavate eestlaste vähielulemust võrrelnud tööst (B. Nilsson, E. Gustavson-Kadaka, T. Hakulinen, T. Aareleid, M. Rahu, T. Dyba, S. Rötstein. Cancer survival in Estonian migrants to Sweden. – *Journal of Epidemiology and Community Health* 2009, vol. 51, nr. 4, lk. 418–423).

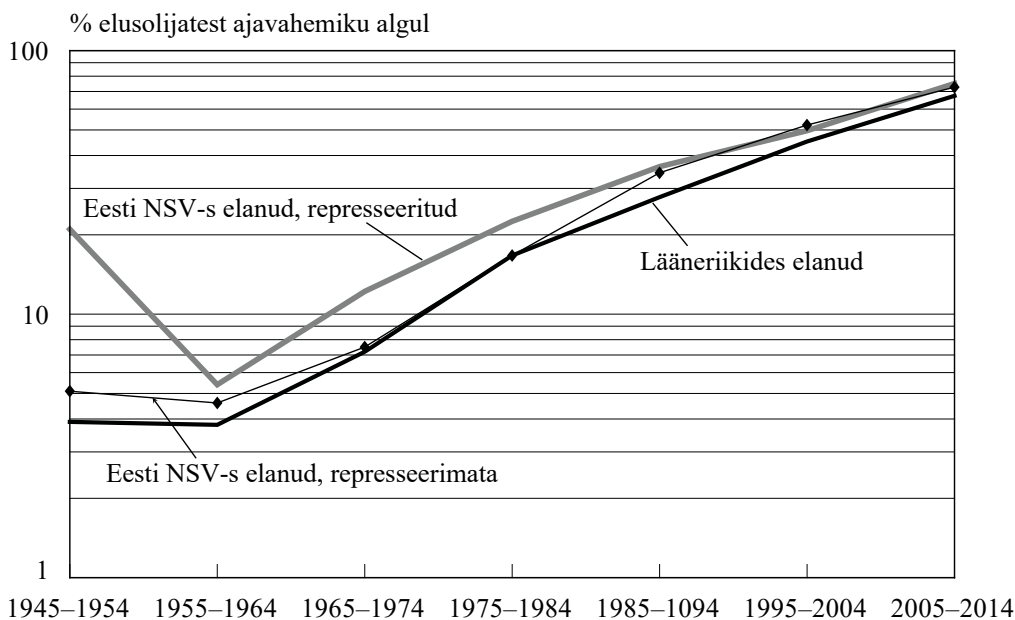
⁵⁴ Kaotatud eluaastate (years of life lost) mõistet kasutatakse epidemioloogias varajastest surmadest tingitud sotsiaal-majanduslike kahjude arvuliseks mõõtmiseks, vt. J. W. Gardner, J. S. Sanborn. Years of potential life lost (YPLL) – what does it measure? – *Epidemiology* 1990, vol. 1, nr. 4, lk. 322–329.

⁵⁵ Arvutus lähtub eeldusest, et režiimi üldisest mõjust tingitud eluaastate kadu on kõigil Eestisse jäänud soomepoistel ühesugune ega sõltunud represseerimisest.

⁵⁶ Esimese ajavahemiku algusmoment on 10. mai 1945. Kõik ülejäänud perioodid algavad vastavate aastate 1. jaanuaril ning lõpevad 31. detsembril.

kahe alarühma graafikujooned praktiliselt kokku. Suremistõenäosuse ühtlustumine ei pruugi siiski tähendada repressioonide järelmõju puudumist, sest suremistõenäosuse ühtlustumiseni viis tõenäoliselt repressioonide suurem suremus mitme varasema kümnendi vältel. See eemaldas repressioonide rühmast enam kehva tervisega mehi. Samalaadne mehhanism võis seista ka Eestisse jäänud, kuid repressioonidest pääsenud soomepoiste ning Läände siirdunute suremuse ajavahemikul 1945–1975 toimunud ühtlustumise taga.

Joonis 3. Sõja üle elanud soomepoiste suremistõenäosus võrdlusrühmade lõikes 1945–2014.

Allikas: Soomepoiste andmebaas, autorite arvutused.

Kokkuvõte

Käesoleva artikli sihiks oli soomepoiste näite varal selgitada, milline oli Nõukogude režiimi üldine ning režiimi poolt toime pandud repressioonide spetsiifiline mõju rahvastiku elulemusele. Soome sõjaväes teeninud Eesti vabatahtlike andmestik on neile küsimustele vastuste otsimiseks mitmel põhjusel hästi sobiv. Tegemist on statistiliseks analüüsiks piisava inimkogumiga, mille liikmete kohta on olemas usaldusväärne longituudne teave. Andmestik hõlmab rohkem kui seitsme kümnendi pikkust ajavahemikku, mis lubas jälgida enamiku soomepoiste elukäiku kuni elu lõpuni. Saatus viis soomepoisse Teise maailmasõja lõpul mõlemale poole raudset eesriiet. Režiimi ja repressioonide mõju uurimisel sai seda naturaalsele eksperimendile sarnast olukorda kasutada võrdlusrühmade moodustamiseks.

Analüüsi peamised tulemused võib lühidalt kokku võtta järgnevas. Esiteks, rühmadevahelised erinevused sõja üle elanud soomepoiste keskmises elueas on märkimisväärselt suured, ulatudes 11 aastani. Võrdlusrühmadest kujunes kõige pikemaks Läände siirdunute elutee, kõige lühemaks aga Nõukogude repressioonide ohvriks langenute elu. Eestisse jäänud, kuid repressioonidest pääsenute elutee pikkus jääb kahe mainitud rühma vahele. Teiseks, sõja-järgsete repressioonide otsese mõju (selle tõttu kaotas aastatel 1945–1953 elu umbes 7% Eestisse jäänud soomepoistest) kõrval näitas töö repressioonide järelmõju olemasolu. Selle

предъявлено на предварительном следствии. Руководствуясь ст. ст. 319 и 320 УПК РСФСР, Военный Трибунал КБФ.

П Р И Г О В О Р И Л:

ПААЛЬБЕРГ Вальтера Эдуардовича и ЛАГЕ Германа Юлиусовича, по совокупности совершенных ими преступлений на основании статьи 58-1 "а", УК РСФСР подвергнуть высшей мере наказания—РАСТРЕЛЯТЬ, имущество у осужденного конфисковать.

КАНИ Аугеа Освальдовича на основании статьи 58-1 "б", УК подвергнуть высшей мере наказания—РАСТРЕЛЯТЬ, имущество у осужденного конфисковать.

РАЮ Хельмут Карловича и ТАХУР Леониарда Эдуардовича на основании статьи 58-1 "б", УК с санкции части II Указа Президиума Верховного Совета от 19 апреля 1943 года подвергнуть ссылке в каторжные работы на ДВАДЦАТЬ ЛЕТ каждого с поражением в политических правах сроком на ПЯТЬ ЛЕТ каждого, с конфискацией принадлежащего им имущества. Срок отбывания наказания осужденным исчислять с 6 ноября 1944 года, т. е. с зачетом предварительного нахождения под стражей.

КОЙТЛА Харри Рейнгольдовича, АНДРЕ Видаль Гансовича, КИИИ Вайна Алдовича, ТЕДЕР Ганса Оскаровича, КОЙТЛА Херберта Рейнгольдовича—всех на основании ст. 58-1 "а", УК с санкции части II-ой Указа Президиума Верховного Совета СССР от 19/IV-43 года подвергнуть ссылке в каторжные работы на ДВАДЦАТЬ ЛЕТ каждого с поражением в политических правах сроком на ПЯТЬ ЛЕТ, с конфискацией принадлежащего имущества у осужденных. Срок отбывания наказания исчислять: КОЙТЛА Херберта с 6/XI-44 г. ТЕДЕР с 13/XI-44 г. КОЙТЛА Харри с 17/XI-44 г. АНДРЕ с 30/XI-44 г. КИИИ с 20/XI-44 г.

ПАЮПУУ Калю Иогановича, КАЮ Эмиля Эдуардовича, СУИЯ Юрия Августовича, КРУУСМА Вальтера Павловича, ДУУК Яна Густавовича, ЛАОС Вадло Александровича, АЛЬВИСТЕ Ганса Эльмаровича, РАЙТСАКАС Альфреда Иогановича, ЛЕШНИК Хуго Густавовича, ПАДУРИ Юло Георгиевича, КУРМ Арво Яновича, АННУС Иоганна Хельмута Христиановича, ИВАРИ Удо Густавовича, КУК Натхана Иогановича, НИХОЛЬМ Якоба Иогановича, всех на основании ст. 58-1 "а", УК с санкции части II-ой Указа Президиума Верховного Совета СССР от 19/IV-43 г. подвергнуть ссылке в каторжные работы на ПЯТНАДЦАТЬ ЛЕТ каждого, с поражением в политических правах сроком на ПЯТЬ ЛЕТ и конфискацией имущества у осужденных. Срок отбывания наказания исчислять: КРУУСМА, ЛАОС, АЛЬВИСТЕ, РАЙТСАКАС, ЛЕШНИК, ПАДУРИ и

КУК с 6 ноября 1944 года. ПАЮПУУ, КАЮ, СУИЯ, КУРМ, АННУС, НИХОЛЬМ с 13 ноября 1944 г. ИВАРИ с 7/4/XI-44 г., ДУУК с 20/XI-44 г. РУУБЕЛЬ Вальдемара Иогановича, ФРЕЙБЕРГ Юрия Вадловича, ИЫЕСАЛУ Вильму Александровну, ПАЮЛА (Паальберг) Эдуарда Эдуардовича, ПААЛЬБЕРГ Роберта Эдуардовича, ПАЮ Анетту Иогановну, ТЕРАС Эриха Августовича,—всех на основании статьи 58-1 "а", УК РСФСР лишить свободы с отбыванием в исправительно-трудовых лагерях сроком на ДЕСЯТЬ ЛЕТ каждого, с поражением в политических правах сроком на ЧЕТЫРЕ ГОДА каждого, за исключением ФРЕЙБЕРГ, как несовершеннолетнего, с конфискацией имущества у осужденных. Срок отбывания наказания исчислять: РУУБЕЛЬ и ФРЕЙБЕРГ с 6/XI-44 г. ПАЮЛА и ПААЛЬБЕРГ с 13/XI-44 г. ИЫЕСАЛУ с 1/XII-45 г. ПАЮ с 12/1-45 г. ТЕРАС с 25/1-45 г.

РУУБЕЛЬ Майю Фридовну, АРУМЯЭ Пину Григорьевну, КОЙТЛА Леа Иогановну на основании статьи 58-1 "а", с применением ст. 51 УК РСФСР, лишить свободы с отбыванием в исправительно-трудовых лагерях сроком: РУУБЕЛЬ и КОЙТЛА на СЕМЬ ЛЕТ каждому, АРУМЯЭ на ВОСЕМЬ ЛЕТ, с поражением в политических правах сроком на ТРИ ГОДА каждому, с конфискацией принадлежащего им имущества. Срок отбывания наказания исчислять с 6 ноября 1944 года.

КИВИМЕСТ Елену Ивановну на основании ст. 58-12 УК РСФСР лишить свободы с отбыванием в исправительно-трудовых лагерях сроком на ШЕСТЬ ЛЕТ, с поражением в правах сроком на ТРИ ГОДА. По статье 58-1 "а" УК КИВИМЕСТ ОПРАВДАТЬ. Срок отбывания наказания исчислять ей с 13 ноября 1944 года. Вещественное доказательство по делу, указанное на листе дела 195 т. V—оставить при деле.

Приговор окончательный и обжалованию не подлежит. Подлинный за надлежащими подписями.

С подлинным верно: ВРНО председатель ВТ КБФ

Полковник юстиции Б. СТЕПАНОВ

Balti laevastiku sõjatribunali 13. märtsi 1945 otsuse resolutiivosa.⁵⁷

Üks soomepoiste represseerimisjuhtum

See oli üks suuremaid soomepoiste rühmaviisilise represseerimise juhtumeid, kus karistati 31. oktoobril 1944 Hara lahel kaatris ja Juminda poolsaarel metsas Soome põgenemise katsel kinni peetud soomepoisse. Tribunali otsusega määrati karistused kuuteistkümmele soomepoisile, neist üks määrati mahalaskmisele, viiele mehele määrati karistuseks 20 aastat sunnitööd ja kümmele mehele 15 aastat sunnitööd, lisakaristusena 5 aastat poliitiliste õiguste piiramist ning kogu vara konfiskeerimine. Lisaks represseeriti nende kaaslasi, põgenemiskatsel abistanud ja ülevעדajaid. Soomepoisse süüdistati kodumaa reetmises, milleks loeti Soome armees Punaarmee vastu sõdimist, Punaarmeesse mobiliseerimist hoidumist, vaenulikkude meelestatust nõukogude võimu suhtes ja välismaale põgenemise katset. Selle otsusega karistatud soomepoistest suri repressioonide tagajärjel kuus: Ants Kann hukati Patarei vanglas, viis meest surid sunnitöölaagrites, neist neli juba esimesel, 1945. aastal. Kümme meest elasid repressioonid üle ja pöördusid laagrist vabanemise järel (aastatel 1954–1956) tagasi Eestisse. Repressioonid üle elanud kümnest mehest kaks surid vähem kui 10 aasta möödumisel pärast laagrist vabanemist, vastavalt 39. ja 41. eluaastal. Neli meest ületasid 80. eluaasta, neist vanim elas 95-aastaseks.

tõenduseks on repressioonide ohvriks langenute suurenenenud suremistõenäosus mitme aastakümne vältel, võrreldes repressioonidest pääsenutega. Kolmandaks näitasid tulemused Nõukogude režiimi üldist negatiivset mõju elulemusele, mis puudutas Eestisse jäänud soomepoisse tervikuna. Erinevalt repressioonidest näib režiimi üldise mõju tunnusjooneks olevat kumulatiivsus: elulemusmäärana lahknevus ei ilmnenud kohe sõja järel, vaid alles hili-semas vanuses, alates 60. eluaastast. Selline muster peegeldab pika aja kestel kuhjunud riskitegurite toimet.

⁵⁷ RA, ERAF, f. 130SM, n. 1, s. 13778.

Käsitluse tulemused võivad huvi pakkuda nii Eesti lähiajaloo kui ka rahvastiku-uuringute seisukohalt. Lähiajaloo uurimise kontekstis täiendavad kogu sõjajärgset perioodi hõlma val longituudandmestikul põhinevad tulemused senist repressioonide käsitlust, mis on valdavalt keskendunud inimkaotusi dokumenteerivate nimekirjade koostamisele. Rahvastiku-uuringute kontekstis aitavad saadud tulemused kaasa Eestis 1960. aastatest 1990. aastateni kestnud suremusseisaku mõistmisele, mille üheks peamiseks kandjaks olid kesk- ja vanemaealised mehed. Käsitluse tulemused lubavad ühe osa Nõukogude ajale iseloomulikust täisealiste meeste liigsuremusest seostada varem kogetud repressioonidega. Võrdlusest Läänes elanud soomepoistega nähtub, et repressioonide järelmõju võis suremusseisakut süvendada 1980. aastate algupooleni, sajandi lõpukümnenditel muutus valdavaks režiimi üldine mõju ja sellega seotud riskitegurite kuhjumise toime.

Soomepoiste käsitluse oluliseks piiranguks on keskendumine ühele, suhteliselt selektiivsele rahvastikurühmale (ainult mehed, valdavalt üsna kitsas aastakäikude vahemik). Selle tõttu ei saa tulemusi otseselt üle kanda Eesti kogurahvastikule. Suurema üldistuseni jõudmine eeldaks käsitluse laiendamist teistele, soomepoistest arvuliselt märksa suurematele repressioonidest ja okupatsioonidest mõjutatud rahvastikurühmadele. Laiema uurimuse eeltingimusteks on ühelt poolt repressioone puudutava terviknimekirja kokkuseadmine ning teisalt represseeritute nimekirja isikupõhine ühendamine kogu rahvastikku hõlmava alusnimekirjaga. Neist kahest eeldusest on seni raskemini lahendatavaks probleemiks olnud sõjajärgsesse aega tagasi ulatuva kõikse rahvastikuloendi koostamine. Siiski on sõjajärgsete perekirjade digiteerimine Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskuses ning Siseministeeriumi rahvastikutöimingute osakonna peatselt lõpule jõudev töö perekonnaseisuarhiivi 1926. aastani ulatava kollektiooni digiteerimisel ja rahvastikuregistri infosüsteemi lülitamisel kirjeldatud laiema ülesande lahenduse varasemast lähemale toonud.

Tänuavaldused

Artikli autorid tänavad Heini Vilbiksit soomepoiste andmestiku kohta ajakohase info edastamise eest, Meelis Saueauku Eesti Mälu Instituudist repressioonide käsitlemist puudutavate nõuannete eest ja Mati Rahu Tervise Arengu Instituudist väärtuslike soovitude eest käsikirja viimistlemisel. Samuti oleme tänulikud kõigile, kes eri aegadel soomepoiste elulugude andmestiku koostamise ja täiendamisse on panustanud. Ilma nende mahuka eeltööta ei oleks meie analüüs olnud võimalik.

Artikli valmimisele on kaasa aidanud uurimistoetus PRG71.